

POEZIA FEMININĂ CONTEMPORANĂ: UMANISM ȘI ANGOASE ALE EPOCHII

(Pe baza materialului moldo-italian)

Lidia GROSU*Catedra Literatură Română și Teorie Literară*

Attualmente, quando le malattie della società mondiale, come sono: la mancanza della coscienza civica, la politicizzazione, la corruzione, la debolezza della memoria storica, la volgarità, così come anche tante altre qualità negative come l'arroganza, il cinismo, hanno acquisito una larga diffusione, occorre perpetuare i valori dell'umanesimo, di svegliare l'interesse di esse, queste portando all'equilibrio delle necessità e delle aspirazioni dei popoli, alzando allo stesso tempo sul piedestallo del bello, che, al fine, salverà l'umanità. Questo ruolo, in maggior parte, riverrebbe alla letteratura, ed in modo speciale, alla poesia. E la poesia, diceva Bernard Noli, deve fare la parte essenziale nella lotta contro la barbarica e contro tutte le costrizioni ideologiche, la lotta che include in sé la condizione di sopravvivenza di quello che definisce l'umano.

Nel presente articolo si fa un'analisi della poesia femminile sul materiale italiano/moldavo delle autrici Biancamaria Frabotta e Vittoria Fonari nella creazione delle quali percepiamo il culto della bellezza, nei rispettivi casi accordando priorità al tema primordiale 'amore' sentimento che non ha mai portato nella letteratura un'impronta del trascinamento della creatività.

În *Estetica* sa Hegel afirmă că „literatura ocupă vârful piramidei în ierarhia artelor”. În acest context, poezia comunică idei, deșteaptă emoții, cuprinde toate formele de expresie, manifestându-se ca o artă capabilă să trateze orice subiect în orice formă. Elementul fundamental al poeziei este imaginația, această bază generală a tuturor formelor de artă. „De ce să nu găsim refugiul într-o carte bună, antidotul civilizației? O carte bună întărește sufletul și îi dă liniște”, remarca Delacroix [1]. Învățându-ne astfel să valorificăm comorile spiritualității, suntem chemați să cultivăm frumosul în felul în care el ni se prezintă. Schimbul de idei, viziuni și concepte trezește la viață și cristalizează o imagine impresionantă – imaginea spirituală a epocii în care trăim. Dar înainte de a ne referi la desfășurarea tematicii propuse, legată de umanismul în poezia feminină (pe baza materialului moldo-italian), este cazul să efectuăm o microincursiune în istoria dezvoltării acestui curent literar, în scopul de a aduce un elogiu uneia dintre primele țări care, în epoca Renașterii, a promovat o ideologie nouă – umanismul, cu următoarele însemne: libertatea dezvoltării personalității umane, cultul antichității, admirația față de valorile antice prin operele lui Petrarca, Boccaccio, Mirandola, Lorenzo Valla ș.a.

Este vorba de Italia, care a dat naștere lui Ovidiu și neîntrecutelor sale cântece de iubire, de țara care a păstrat leagănul miturilor, legendelor, basmelor, în general al culturii universale, prin Roma antică. Adevărații promotori ai desăvârșirii progresului uman se alimentează și astăzi din izvoarele nesecate ale umanismului latin. Și atunci când vorbim despre creatorii de valori universale contemporane, nu putem să nu amintim și de **Salvadore Quasimodo** („Să știi, veneticule,/ Patria mea e Italia,/ Îți cântă poporul,/ lacrimile-i cântă...”), poet pe care Ana Merini, apreciindu-i la justa lui valoare angajamentul civic, receptivitatea la problemele societății, calitate emblematică nu atât de des întâlnită, îl va elogia în unul din poemele ei: *Se l'uomo ha paura del dolore,/ Ci soccorrono le rime di Quasimodo:/ "Avidamente allargo la mia mano,/ dammi il cibo quotidiano" (Când omul se teme de suferință,/ îi sunt binevenite rimele lui Quasimodo: „Întind mâna mea, ca să-mi dai pâinea cea de toate zilele”), de Giovanni Giudici, pentru care înaltele trăiri sunt o formă de dialog cu sinele: „O noi, cei care căutăm adevărul – e timpul să ne-nvățăm și a minți”, de Giuseppe Ungaretti, al cărui crez poetic izvorăște din marea datorie civică: „Sunt un poet / un strigăt unanim, / sunt o magmă de vise...”, de Franco Fortini, pentru care: „Este un sens în azururi / Și-un sens este marea deschisă / Și-un sens e în tăcutele râuri...”, de Elio Paliarani, care acceptă dispariția fizicului, ca legitate a naturii, dar nu și moartea numelui: „Poetule, ce știi azi despre moartea noastră proprie? / Cuvântul acesta, poetule, nu-l folosesc, dar acum fără de el e imposibil”. Or, „tu-n măsura ideală ai preț pentru alții,/ în aceasta constă încrederea – istoria știe ce vrea.”, de Mario Luzzi, pentru care „zborul e-n cet,/ cu greu își taie calea/ spre o albăstrime/ ce ar trece-n alta,/ în timpul cel de dincolo de timp”, dar totuși „Ce mai putem fi?/ Doar nu aceste, deloc aceste păsări,/ci mișcarea spre-nălțimi” și mulți alți creatori de valori, pentru care formula vieții, dialogul cu sinele, își găsesc reflectare în cuvânt.*

Poezia contemporană, ca expresie a profunzimii spiritualității, se caracterizează prin trecerea de la forme vechi la cele noi. Și deși accentele se plasează pe producția de text cu un conținut problematic, preponderent social, stil angajat, căutându-se formule, orientări, discursuri noi, umanismul rămâne piatra de temelie a literaturii prin care, proaspete și viabile, rămân sentimentele înălțătoare, tot ce este legat de om.

Deoarece *supra* ne-am referit la izvoarele umanismului latin, țin să subliniez și importanța discursului liric feminin italian, reprezentat astăzi de poetele Maria Luisa Spaziani, Alda Merini, Amelia Rosselli, Biancamaria Frabotta și a. Acestea mențin vie flacăra originalității, promovează cultul frumosului, izvorul lor de inspirație constituind sentimentul de dragoste care, în opinia literatului Lucia Dărămuș, a inspirat dintotdeauna poezia lirică universală, fiindcă tot ce izvorăște din poezia eposului e prezent în poezia lumii și fiindcă dragostea însoțește „*periplul liric planetar*”.

Personalitățile nominalizate, evocând bucuria și tristețea, și-au alimentat poezia din izvoarele nesecate ale umanismului latin, contribuind la dezvoltarea culturii/literaturii universale, la redarea eufoniei unor sensuri noi ale vieții. Or, potrivit filozofilor, sensul vieții este însăși viața, iar meditațiile lirice profunde asupra vieții vorbesc astăzi despre un creator cultivat, ales, elevat, dar și relevant, căutând noi modalități de discurs cu cititorul. În acest sens, generatorii de valori în persoana genului feminin promovează această linie și se manifestă printr-un fin monolog/dialog, exteriorizând cu mare prudență și responsabilitate ceea ce se dorește interiorizat.

În cele ce urmează, vom face niște marginalii la poetica dorului feminin, reprezentată de două autoare: Biancamaria Frabotta (Italia) și Victoria Fonari (Moldova). Similitudinile creației acestor două poete se fac dezvăluite pe calea unui sentiment – al dorului de viață, de Patrie, tristețe, despărțire, iubire...un spectru întreg de sensuri și nuanțe semantice. Însă, înainte de a vorbi de farmecul formulei poetice, bazată pe fiorii căutării și armoniei, care evită ironia și valorifică înaltele idealuri umane, vom scoate în relief unele concepții ale exegeților care s-au pronunțat pe marginea noțiunii de „dor”.

Însuși cuvântul „dor” – *dolor* (din latina clasică), devenit *dolus* (în latina vulgară), se păstrează în italiană (*dudo*), sardă (*dolu*), friulană (*dul*), provensală și catalană (*dol*), spaniolă (*duelo*) – afirmă Ovid Densusianu [2]. Totuși, se consideră, în mod unanim că acest substantiv provine din latina populară – *dolus*, un postverbal al lui *dolire*, care în latinește înseamnă atât suportarea unei dureri fizice sau morale, întâlnită în formă de *duroare* și înlocuită treptat cu *durere*, cât și manifestarea sentimentului de compătimire, compasiune pentru cineva, de întristare pentru ceva/cineva.

Ovid Densusianu va susține că latinul popular *dolus*, înlocuind pe clasicul *dolor*, a devenit în română *dor* – „formă care a primit o nuanțare specială, îndepărtându-se de semnificația primitivă” [3]. Observând că noțiunea *dor* apare în aromână și meglenoromână, I.Coteanu opinează că „latinescul *dolus* a început să exprime ceva propriu sufletului românesc, să ne redea acel lirism de neliniște, de melancolie care străbate poezia noastră populară” [4].

Despre *dor* s-a mai scris că el ar exprima „un aspect al sufletului românesc”, iar Lucian Blaga va afirma că acest cuvânt ar reprezenta chiar și „o ipostază românească a existenței umane” [5].

Promovând valorile prin instruirea tinerilor specialiști în domeniul filologiei, ele însele fiind creatoare de valori, universul liric al autoarelor nominalizate, la a căror operă mă voi referi în continuare, este străbătut de febra căutării ce redescoperă „cele vechi” din cele noi („*Toate-s vechi și nouă toate*”, vorba lui Eminescu).

Biancamaria Frabotta s-a născut la Roma în 1945. Predă literatura italiană contemporană la Universitatea „Sapienza” din Roma. Face poezie, scrie romane, eseuri critice. A publicat volumele de poezie: *Il rumore bianco*, *Feltrinelli*, 1982; *Appunti di volo e altre poesie*, 1985; *Controcanto al chiuso*, 1991; *La viandanza*, 1995; *High Tide*, 1998; *Terra contigua*, 1999; *La pianta del pane*, 2003; *Gli eterni lavori*, 2005; romanul *Velocita di fuga*, 1989; trilogia teatrală *Trittico dell'obbedienza*, 1996 și diverse eseuri de critică literară.

Despre creația ei, criticul italian Stefano Giovanardi va menționa: „*O expresivitate nu prea răspândită în poezia recentă acordă poetei o disonanță maturitate și o rară plenitudine a cântecului, ca și o amplă capacitate de a reacționa la prezentul poeziei și al istoriei, respingând orice formă de postmodernism și orice reluare a relicvelor cultului «artei pentru artă»*” [6].

Efectele surprinzătoare ale trăirilor, cu multe întrebări retorice, se nasc din seninul certitudinilor: „*Te oprești în oglinda curtenitoare / Numai pe obraz / La nord de rană / Altceva nu vreau să-ți aduc / decât acest armistițiu al cremelor, al săpunurilor de uitat*” (Biancamaria Frabotta). Iar la Victoria Fonari atestăm: „*Cu rimelul de pe genele mele aș desena cerul înstelat / pe corpul tău. Cu rujul de pe buzele mele aș crea un asfințit/sau poate un răsărit de soare/care te-ar arde*” (*Pictură*).

Culegerea mai nouă *Poezii pentru Giovanna*, tradusă în română de poeta Ana Blandiana, ne captivează prin miracolul unei absențe care denotă trăiri de intensitate înaltă, sentimente ce ne îmbie într-o călătorie în lumea „vocii alb înstelată de lumină albastră”, albastrul simbolizând infinitul intimității apropierea care accentuează distanța. La Victoria Fonari același „albastru încetinește clipa”).

Actul poetic se realizează prin intermediul unei maniere proprii a autoarei, ce invită cititorul să se prindă în mreaja unor „filozofări”: „*Fără să permit genelor să se zbată, / am trecut pragul, / mi-am dat drumul pe scări / împotriva totului / împotriva nimicului supraviețuirii*”, realizând o asociere bine pronunțată a ideilor cu sens contrar. De fapt, antiteza, această figură de stil ambiguă, este frecvent acceptată de autoare: „*În spate e clipa nesăbuită a fiarei / în fața mea – poarta închisă în fața ta*”.

Departate de a declara tăcerea drept un început de furtună, „*Asemenea celui ce prea mult tace și nimeni nu reușește să treacă dincolo de secretul sufletului său până la refuz...*”, tăcerea e mai mult o interiorizare a atitudinilor, a trăirilor: „*Greșeli, ca niște drumuri, / iubiri ca niște falii / poezii în stare să-ți furnice prin degete/ de-a lungul unei vieți întregi*”, trăiri menite să păstreze viabilitatea sentimentului de la origini.

Poemele autoarei Biancamaria Frabotta reprezintă o scară care, la fiecare treaptă urcată, te întrebi: ce va urma? Și vei răspunde sigur: ascensiunea sentimentală – acel dor românesc atestat și în creația unei autoare de naționalitate italiană, care poartă amprenta latinescului popular *dolus*.

„...*Libelula și-a descoperit existența / pe un fir de iarbă / de pe arcurile romane. / Cineva zice că miroase a istorie. Pentru ea bella vedere/ e VIAȚA/ simte razele de soare/ cum îi încălzesc aripile: e timpul meu își zise/ și zbură*” (*Visul libelulei*) – este un fragment dintr-un poem din volumul de versuri *Sarea pasiunii* care semnifică trecerea nebunatică a timpului sau, mai bine zis, anotimpul frumos al unui timp din care face parte Victoria Fonari – cel al reînvierii, al dragostei și al căldurii, al aspirației, al visului din zbor. Or, „*zborul, că stare lăuntrică a eului liric, rămâne a fi, deocamdată, o caracteristică a poeziei Victoriei Fonari*”, va argumenta conferențiarul universitar Ana Ghilaș, doctor în filologie, într-un articol de referință [7], iar studenții, într-un interviu, vor pleda în favoarea acestui distinct literar: „*Poezia acestei autoare palpită, aspirând la unicitate spre un spectacol «al frunzelor astrale», «al clipei zborului», «al stelelor ce sparg clepsidra timpului». Vocea lirică din poezie oferă versurilor efect sonor și muzicalitate prin rugăciunea șoptită. În jurul acestui auz temporal acut se mișcă eul liric*”.

Desfășurând o vie activitate în domeniul instruirii, în calitate de cadru didactic, dar și în cel al științei literare, Victoria Fonari rămâne o romantică inveterată, *ars poetica* constituind o pagină luminoasă în biografia autoarei. Ea a lansat volumul de versuri *Zbor în antiteză* (2000), este prezentă cu cicluri de versuri în culegerile *Nu e om să nu fi scris o poezie* (1999-2006, volumele 1-8) *Iubire de metaforă* (2001), *Tentația metaforei* (2006), dar și pe paginile săptămânalului *Literatura și arta* și ale revistei de cultură din Italia – *Amnesia Vivace*. Recent, a văzut lumina tiparului lucrarea *Hermeneutica literară* (2007), consacrată studenților, profesorilor, celor interesați de arta interpretării critice.

Poeta (în *Sarea pasiunii*) „uită de timp” și „pierde acest timp”, mai bine zis rățește prin acest timp, însă esențial este că timpul o ține în vizorul său și autoarea simte ochiul lui vigilent: „*Mi-am uitat timpul/ Dar poate l-am pierdut/ Proust m-ar sfătui la sigur să-l caut/ De fapt nu e vorba de un timp pierdut/ E un timp rătăcit*” (*Pe marginea absolutului*). Biancamaria Frabotta, la rândul ei, se va resemna cu trecerea în timp, iar ireversibilitatea acestuia se va face imposibilă prin nedorința de a trăi pe nou trecutul: „*Era înainte ca tu să fi fost/ dar fusese cu adevărat / Era obișnuita viață însoțită pe care întunericului o restitui./ Ca după atâtea ierni – o vară returnată expeditorului.*”

Victoria Fonari, situându-se între tradiționalism și modernism, creează o poezie a ei – inovatoare, izvorâtă la hotarul dintre suflet și rațiune, dintre realitate și vis, abordând teme cunoscute, dar atât de proprii numai stilului ei, exteriorizându-și lumina sufletului ce o caracterizează („*Mă plimb prin soare / deși pe pământ e iarnă. / Rup o rază / și încă una, / apoi încă vreo trei. / Rădăcina de foc rămâne / mâinile de foc îngheață / și razele se decolorează amorfe*” (*Plimbare pe soare*)), evitând abstractul și punând accent pe calitățile firești ale omului. Pentru ea poezia reprezintă libertatea exprimării coerente pe calea unei metafore sincere, pe calea „*adevărului clipei sigilat pe hârtie*” (*Poezia*).

Prin piesa lirică *Poarta*, ce semnifică trecerea spre/din ceva drag, vechi, nou, apropiat, dar, în același timp, și necunoscut este sugerat laitmotivul primului ciclu *Marine ROMAntice*, prin care se conturează distinct universul eu-lui liric – unul romantic – „cel al îndrăgostiților ce ating constelații”, „ce scriu tăcerea cu cerneala

stelelor marine”, această „poartă” deschizând noi orizonturi de dezvoltare a sentimentelor nobile. La Biancamaria Frabotta poarta este închisă, ... sentimentul e interiorizat: „În spate e clipa nesăbuită a fiarei,/ în fața mea – poarta închisă în fața ta”.

Porumbelul apare ca simbol al pășării iubirii, dar și al virtuților înrudite ale blândeții, nevinovăției, timidității, păcii: „O plasă aruncată în azur. / Vântul se joacă prin aripile porumbeilor scriind: «Cerul Romei – o dedicație romanticilor»” (**Dansul porumbeilor**).

Dorul de cuibul părintesc, de baștină, de un drag care o desparte de alt drag le desprindem în ciclurile: *Avize, Gingășii de clepsidră, Încălciri de îngeri*. Nici chiar emoțiile trăite alături de mare, soare, stele, nici chiar frumusețea arborilor exotici, atât de dorită și prezentă în imaginația romanticilor îndrăgostiți – nimic nu poate înlocui dorul de casă, de cele patru anotimpuri care, într-o țară balneară, capătă un cu totul alt sens: „Un an certat cu timpul/ mi-a dăruit două primăveri,/ dar mi-a furat o toamnă/ se alintă ochii în florile de azi și ieri/ ce nu înlocuiesc frunzele de aur...” Or, dorul de baștină semnifică un sentiment înălțător trăit îndeosebi în momente de meditație profundă – „eucaliptii devin sălcii aromate” (*Coloanele răsăritului*), care provoacă „dorul de cerceii teilor uscați, de-al primăverii dor”, iar „iubirea îngenunchează timpul în fața rațiunii/și nu mai poate simți decât flori de tei, salcâm și trandafir” (**Fir(e)**), iar poeta Victoria Fonari „nu are timp să oprească timpul”, deoarece „se grăbește să trăiască.” (*Jocul umbrelor*).

În loc de concluzii:

Pasiunea pentru metaforă aparține cu prioritate celor din domeniul umanitar. De aici și similitudinile acestor două autoare – Victoria Fonari, Biancamaria Frabotta, pe care le-am îndrăgit prin: preferința pentru poezia modernă, promovarea valorilor, dar și participarea nemijlocită la edificarea acestora; inteligența artistică, exprimată prin crearea unor polifonii de sensuri profund umane; discreția cuvântului și pledoaria pentru o metaforă ce strălumează chintesența lucrurilor; discursul modern, sugerând ieșirea din labirint prin vibrația sufletului, prin exteriorizarea trăirilor de intensitate.

Cioplind cu dăruire de sine și iscusință în piatra cuvântului, poetele știu să desferece cele mai pure surse ale emotivității. Lumina și zborul sunt două calități ale poeziei lor care denotă rosturile, esența vieții – numai cu lumină în suflet poți recepta și transmite lumină (*Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat*). Zborul, în discursul liric, este atras de lumină, și de aici – preponderența romanticului pentru clipe dorite, visate.

Meditațiile emană optimism chiar și în cazul solitudinii, al tristeții melancolice: „Este prima vară/ pe care ți-am aruncat-o pe umeri,/ asemenea mării când e singură și seara/încetează să o mai privească” (Biancamaria Frabotta); „Lacrimă, contur de bulgăre,/ îneacă-mi sentimentele-n neștire,/ Lacrimă, contur de soare,/ îneacă-mă-n lumină!” (Victoria Fonari).

Plasticitatea versurilor, lirismul lor ne copleșește prin omenesc și frumos. Neîmpăcarea cu imperfecțiunile realității nu știrbește din aura versului, modelat cu ingeniozitate, fiindcă, în cele din urmă, „viața stelelor mai trăiește în sufletele noastre” (Victoria Fonari), iar „vocea în fața noastră conversează” (Biancamaria Frabotta).

Așadar, poezia este o cale ce duce spre/din marea lumină a umanismului latin... Să pășim pe această cale și să ne sporim bucuria generată de ceea ce ar putea să se împlinească – reducerea la minimum a cataclismelor de tot felul și apropierea de lumină prin adevărul cuvântului.

Referințe:

1. Delacroix E. Jurnal. Vol.I. - Moscova: 1968. - 59 p.
2. Densusianu Ovid. Opere. Vol. 1. - București: Ed. Academiei R.S.R., 1970. - 39 p.
3. Densusianu O. Istoria limbii române. Vol.II / Ediție îngrijită de J.Byck. - București: Ed. Științifică, 1961. - 36 p.
4. Coteanu I. Stilistica funcțională a limbii române. - București: Ed. Academiei R.S.R., 1973. - 16 p.
5. Blaga L. Spațiul mioritic. - București: Ed. Humanitas, 1994. - 164 p.
6. Giovanardi Stefano. Poeți italieni din a II-a jumătate a sec. XX. - Milano: Mondadori, 2004. - 34 p.
7. Ghilaș Ana. Poezia ca afirmare a eului // Făclia, 4 aprilie 2005.
8. Ferber Michael. Dicționar de simboluri literare. - Chișinău: Ed. Cartier, 2000.
9. Frabotta Biancamaria. Poezii pentru Giovanna. - Roma: Ed.Liternet, 2005.
10. Fonari Victoria. Sarea pasiunii. - Chișinău: Ed. Pontos, 2005.

Prezentat la 23.12.2008